

Анварбекова Чарос Анварбек қизи, талаба

Тошкент давлат аграр университети

Anvarbekova Charos Anvarbek qizi, student

Tashkent State Agrarian University

ИСТИКБОЛЛИ МАҲАЛЛИЙ БОДОМ НАВЛАРИНИНГ

АГРОБИОЛОГИК ТАВСИФИ

Аннотация; Бодом навлари мавжуддир жуда қимматли бўлиб, ундан халқ хўжалигининг кўп тармоқларида фойдаланилади. Бодом кўчати кузда ёки эрта баҳорда экилади. У ёруғликка талабчан бўлганлиги сабабли калинликни ёқтирмайди, таркибида оҳаги бўлган соз тупроқларда яхши ривожланади.

Калит сўзлар: Ширин бодом, бодом, юқори сифатли, пўчоғи юмшоқ.

PROMISING LOCAL ALMOND VARIETIES AGROBIOLOGICAL DESCRIPTION

Annotation; there are varieties of almonds very valuable, from which it is used in many branches of the folk economy. Seedlings of almonds are sown in autumn or early spring. He does not like the thickness due to the fact that it is demanding for light, the suspension with lime in its composition develops well on soils.

Keywords: sweet almonds, almonds, high quality, nutmeg soft,

Бодом - жанубий, субтропик ўсимликдир. У Марказий Осиё, Ўрта Ер денгизи, марказий Америка, бир қатор Европа мамлакатларида (Италия, Франция, Қрим, Кавказ орти) тарқалган.

Бодом иссиқсевар, қурғоқчиликка ўта чидамли, ксерофит ўсимлик бўлганлиги сабабли йилига 500-700 мм дан зиёд ёгин ёғадиган Тошкент, Жиззах, Самарқанд, Қашқадарё, Сурхондарё вилоятларининг тоғ ва тоғолди қияликларида қадим замонлардан бери ўсиб ҳосил бериб келади. Бу ерларда янгидан барпо қилинган бодомзорлардан ташқари табиий

ўрмонларда ёввойи ҳолда ҳам ўсади. Бу ерларда уларнинг оддий (маҳалий), Бухоро, Петунников, Тиканли, Калмиков деб аталиш.

Бодом навлари мавжуддир жуда қимматли бўлиб, ундан халқ хўжалигининг кўп тармоқларида фойдаланилади. Данаги қотмаган хом бодомни шакарга қўшиб ёки мураббо тайёрлаб истемол қилиш фойдалидир. Ширин мағизли бодом 40-70% еғ, 20-25% оксил, 6% шакарга эга бўлиб, турли дармондори, органик моддаларга бой бўлади ва кондитер саноати учун қимматбаҳо хомашё ҳисобланади. Кунжарасида 10% гача мой ва кўп миқдорда оксил ва углеводлар бўлади. Тақир бодом таркибида ёғ, оксил, шакардан ташқари 2-2,5% амигдалин бўлиб, парфюмерия саноатида ва медицинада кенг қўлланилади.

Бодомнинг пўсти газ ютадиган кумир тайерлашда, виночиликда винога хушбўй хид, сифат ва там беришда фойдаланилади. Бодом пўчоғининг кулида 40% гача калий ҳосил бўлади ва ўғит сифатида фойдаланилади.

Бодом ёғочи жуда қаттиқ ва чиройлидир, шунинг учун дурадгорликда ва техника учун қимматли хомашё ҳисобланади. Бодомнинг илдиз системаси 6 метр чуқурликгача боради, қурғокчиликка яхши чидайди ва тоғ-ўрмон мелиорация ишларида ҳам муҳим рол уйнайди. У қурғокчиликка ғоят чидамли бўлиб, ер танламасдан, сувсиз, тошлоқ ва тоғнинг унумсиз жанубий ён бағирларида ҳам яхши ўса олади.

Бодом 3-4 ёшидан ҳосилга киради, 12-18 ёшидан 35-40 йилгача яхши ҳосил беради. Яхши парваришланса 60-100 йил яшаб ҳосил бериши мумкин. Бодом кўчати кузда ёки эрта баҳорда экилади. У ёруғликка талабчан бўлганлиги сабабли қалинликни ёқтирмайди, таркибида оҳаги бўлган соз тупроқларда яхши ривожланади. Бир туп дарахтининг ҳосилдорлиги 3-4 кг дан 10-20 кг гача етади. Маълумотларга қараганда энг кўп ҳосил қилган йиллари 30-40 кг гача ҳам бўлган.

Бодомнинг бундай хусусиятлари Республикамизнинг тоғ ва тоғолди лалмикор худудларидаги давлат ва нодавлат хўжаликларини хар томонлама қўллаб-қувватлаш, ишлаб чиқариш самарадорлигини,

иқтисодий манфаатдорлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга бўлиши мумкин. 2006-2009 йиллари Республикамизнинг бир қатор фермер-деҳқон хўжаликларида ЮНЕП-ГЭФ Bioersity International лойиҳаси асосида маҳалий бодом навларини in-situ/on farm шароитида, биоҳилмаҳилликни сақлаш ва улардан фойдаланиш ҳолатлари ва чора тадбирлари ўрганиб чиқилди ва натижада кўпчилик ҳудудларида бодомнинг ҳар хил маҳалий навлари ва шакллари кенг тарқалганлиги аниқланди, уларни ўсиш манзиллари белгиланди. Янги бодомзорлар барпо қилишда экиладиган навларни танлаш муҳим аҳамиятга эга. Ширин бодом навларининг хилмаҳиллиги ғоят турлидир. Бодомнинг энг сифатли, истиқболли, навлари серҳосил, меваси йирик, пўчоғи юпқа ва мағзининг миқдори юқори бўлади. Бодом пўчоғининг қаттиқлигига қараб тўртта тоифага бўлиш мумкин:

1. Ғалвирак бодом. Пўчоғи қоғоздек юпқа, икки бармоқ билан енгил чақилади.
2. Пўчоғи юмшоқ, бодом ғовак, иккала қўлнинг бармоқлари ёрдамида чақилади.
3. Стандарт пўчоғли бодом, болға билан сал урганда чақилади;
4. Қаттиқ пўчоғли бодом, пўчоғи қаттиқ, болға билан кучли урганда чақилади.

Республикамизда бодомнинг юқори сифатли маҳалий ва четдан (АҚШ, Ғарбий Европа, Қрим, Туркменистон ва бошқа давлатлар) келтирилган унлаб навлари синовдан ўтказилган. Четдан келтирилган навларнинг бир қисми ҳосил сифатидан талабга жавоб берсада, қишқи ва баҳорги совуқларга деярлича чидаш бермайди. Аммо бир қатор интродуциялаштирилган навлар ичида Ўзбекистон тупроқ ва иқлим шароитига мос келадиган навлари ҳам синовдан ўтказилган. Экиш учун қуйидаги эрта ҳосилга кирадиган, қурғоқчилик ва эрта баҳорги совуқларга нисбатан чидамли, ҳосилдорлиги муътадил, мағзи мазали, бозор талабларига

жавоб бераоладиган бодомнинг кўйидаги истиқболли навлари тавсия қилинади:

Колхозчи маҳаллий нави - жойдори нав танлаш йўли билан ажратилган. Қурғоқчиликка ўта чидамли. Ҳосилдорлиги дарахтидан 4,5 кг-дан 13 кг-гача. Пўчоғи юмшоқ, оч жигар рангли, апрел ўрталарида гуллайди, меваси август охирида пишади. Мевасининг ўртача оғирлиги 2,39 г (418 донаси 1 кг келади), 47,5% мағиз чиқади, 59,9% ёғ бор, 3-4 чи йили ҳосилга киради. Гўзал маҳаллий нави жойдори нав, танлаш йўли билан ажратилган. Март ойининг охири, апрелнинг бошларида гуллайди, меваси август-нинг ва сентябрнинг охирларида пишади. Стандарт пучоғли, сомон рангда, мағизи ширин. Ҳосилдорлиги дарахтидан 12 кг- гача. Мева-сининг ўртача оғирлиги 2,44 г (461 донаси 1 кг келади), 47,1% мағиз чиқади, унда 60,7% ёғ бор, 3-4 чи йили ҳосилга киради. Гўзал маҳаллий нави жойдори нав, танлаш йўли билан ажратилган. Март ойининг охири, апрелнинг бошларида гуллайди, меваси август-нинг ва сентябрнинг охирларида пишади. Стандарт пучоғли, сомон рангда, мағизи ширин. Ҳосилдорлиги дарахтидан 12 кг- гача. Мевасининг ўртача оғирлиги 2,44 г (461 донаси 1 кг келади), 47,1% мағиз чиқади, унда 60,7% ёғ бор, 3-4 чи йили ҳосилга киради.

Тян-шон маҳаллий нави жойдори нав, танлаш йўли билан ажратилган. Эртароқ гулла-шига қарамасдан, баҳорги қора совуқларга нисбатан чидамли. Ҳосили йирик ва юпқа, дарахти-дан суғориладиган ерларда 8-10 кг-гача, лалмикор шароитда 4-5 кг-гача ҳосил беради. Мевасининг оғирлиги 2,9 г, 49,2% мағиз беради, ёғлилиги 56,1%, меваси август охирларида пишади. Дарахти 3-4 чи йили ҳосилга киради. Самарқанд 56 маҳаллий нави. Жойдори нав танлаш йўли билан ажратилган. Ноқулай об-ҳаво шароитларига чидамли. Қурғоқчиликка чидамли, эрта гуллайди, ҳосилининг пишиш даври ўрта. Дарахтидан 4-12 кг гача ҳосил беради. Стандарт пўчоғли, оғирлиги 2,38 г, мағизи ширин, миқдори 46,5%, таркибида 54,4% ёғ бор. Дарахти 3-4 чи йили ҳосилга

киради.Кеч гуллайдиган Бустон-лик нави - бодом ва шафтолини чатиштириш йўли билан яратил-ган. Ҳосилдорлиги дарахтидан 4-12 кг-гача. Стандарт пўчоғли, оч жигар рангли. Апрельнинг биринчи ярмида (3-15.04) гул-лайди, меваси 9-20 сентябрда пишади. Ҳосилдорлиги дарахтидан 4 кг-дан 12 кг-гача. Мевасининг ўртача оғирлиги 2,12 г (472 донаси 1 кг келади), 44,1% мағиз чиқади, таркибида 59,6 % ёғ бўлади, мағизи ширин, 3-4 чи йили ҳосилга киради. Ўзбек ғалвираги. Жойдори нав, эрта гуллашига карамасдан кеч кўкламги совуқларга нисбатан чидамли, ҳосили ўртапишар. Пўчоғи қоғати, мевасининг ўртача оғирлиги 1,91 г, мағизи ширин ва миқдори 58,8%, ёғлиги 57,7% гача, ҳосилдорлиги дарахтидан 6-8 кг-гача. Дарахти 3-4 чи йили ҳосилга киради.Заветный – жойдори нав. Кечроқ гуллайди, баҳорги қора совуқларга чидамли. Ҳосилдорлиги юқори, хар йили дарахтидан 4,5 кг-дан-12кг- гача ҳосил беради. Пўчоғи стандарт. Мева-сининг оғирлиги 2,16 г, мағизи миқдори 56,6%, ёғ 52,9%, 3-4 чи йили ҳосилга киради.Консой - жойдори нав, табиий танлаш йўли билан ажратилган. Қурғоқчилик ва баҳорги қора совуқларга нисбатан чидамли. Пўчоғи юмшоқ, оч жигарранг, апрел бошла-рида гуллайди, меваси август охирида ёки сентябр бошларида пишади. Ҳосилдорлиги дарахтнинг ўсиш шароитига караб 3-8 кг гача. Меваси-нинг ўртача оғирлиги 2,09 г. Мағзи бодомнинг 48% ни таш-кил қилади, таркибида 55% ёғ бўлади, мағизи ширин, 3-4 чи йили ҳосилга киради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- 1.А.А.Абдурасулов, С.С.Калмыков. 1. Агротехника и лучшие сорта орехоплодных культур. Ташкент. 1985.
- 2.А.А.Абдурасулов. 2. Миндаль в Узбекистане: гибридные сорта. Ж. «Садоводство и виноградарство». № 2. 2005.А.А.Ханазаров, .А.Абдурасулов, Я.Х.Юлдашев.
3. Состав и перспективы развития миндаля в Узбекистане. «Аграрный вестник Узбекистана». № 4. 2006.